

J. D. PEARSON M. A., *Index of Islamicus*, 1906 - 1955. *A catalogue of articles on Islamic subjects in periodicals and other collective publications*. W. Heffer and Sons Limited, Cambridge, England. xxxvi+897. £ 55 s. 5

Londra Üniversitesi'ne bağlı bulunan School of Oriental and African Studies (Şarkıyyât ve Afrika Tedkikleri Mektebi) kütüphânesinde çalışan J. D. Pearson, M. A. tarafından, yine kütüphaneci Julia F. Ashton'un yardımı ile hazırlanan *Index Islamicus*, İslâmiyet'le alâkalı her sahada çalışanlar için kolaylık te'mini ve yol gösterme bakımından çok mühim bir ihtiyacı karşılamaktadır. Basım masrafının mühim kısmı School of Oriental and African Studies'in Neşriyat Komitesi ve kısmen Arabian-American Oil Company tarafından ödenen bu eserin, J. D. Pearson ve J. F. Ashton tarafından yazılan *Önsöz*'ünde, bütün kütüphânelerde, mevcut kitapların katalogları bulunmakla beraber, bunlardan pek azında mecmua neşriyatının kaydedildiğine temas olunuyor. Pek mütenevvi faydalı malûmatı içine alan mecmualardan bir rehber bulunmaksızın faydalanmak güç olduğu kadar, belli zamanlarda çıkan bu mecmualarda neşredilen makaleler, ait olduğu nevi icabı, kitap ve risalelere göre daha çabuk yok olma gibi bir hususiyet de gösterir; bu makalelerden birkısımındaki bilgi, neşrinden uzun yıllar sonra, bâzı kitaplara nakledildiğinden zâyi olmaz; fakat çoğu, yok olmağa mahkûmdür. İşte bu v. b. sebeplerden, Londra Üniversitesi Şarkıyyât ve Afrika Tedkikleri Mektebi, 1906-1955 arasında, bu elli yılda başlıca mecmualarda çıkan İslâm'la alâkalı araştırmaları içine alan bir katalog tertibini düşünmüştür ve *Index Islamicus*, bu düşüncenin mahsulüdür. Bu katalog, adı geçen müessesenin kütüphânesinden fi'len faydalanma imkânı bulamayanları bilhassa alâkadar etmektedir.

Index Islamicus'a alınan makalelerin 1906'dan başlamasının sebebi, neşriyatını İslâm sahasına hasreden ilk mühim mecmuanın, *Revue du Monde Musulman*'ın, bu tarihten itibaren çıkmaya başlamasıdır. Birinci Cihan Harbi'nden önceki beş yılda, bu mevzuda yazılara yer veren başlıca dört mecmua vardır: 1910'da Becker tarafından *Der Islam* te'sis edilmiş, bunu 1911'e doğru *Moslem World* tâkip etmiştir. 1913'de, Barthold'un idaresinde ve Rusya İmparatorluğu Şarkıyyât Cemiyeti tarafından ömrü kısa süren *Mir Islama'yı*, 1913'de ise, Deutsche Gesellschaft für Islamkunde, kendi organı olarak *Die Welt des Islams*'ı neşre başlamış, İkinci Dünya Harbi'nin ilk günlerine kadar çıkan bu mecmua, 1951'denberi, "muasır İslâm'ın tarihi inkişafı hakkında milletlerarası mecmua,, yeni hüviyetiyle devam etmektedir. 1925'den itibaren, neşriyatını İslâmî mevzulara ayıran mecmuaların sayısı çoğalmıştır: 1925'de *Islamicica* adlı zeyl bir nüsha da neşreden *Asia Major* adındaki Alman mecmuası, Fischer ve Bräunlich'in idaresinde 1935'e kadar süregelmiş, son nüshası (C. 23, sayı: 6), "Abhandlungen für Die Kunde des Morgenlandes", sahibinin vefatı münasebetiyle, 1938'de neşredilmiş bulunuyor. 1927'de çıkmaya başlayan *Islamic Culture* ve *Revue des Études Islamiques*, hâlâ neşredilmektedir. Madrid ve Granada Arapça mekteplerinin neşrettiği *Al-Andalus* dışında, 1953'e kadar, tamamıyla İslâmî yazılara yer veren bir mecmuaya rastlamıyoruz; bu tarihlerde İslâmî meselelere verilen ehemmiyet, artan alâka dolayısıyla Fransa'da *Studia Islamica* (1953),

Arabica (1954); İngiltere'de *Islamic Quarterly* (1954), İspanya'da *Revista del Instituto Egipciano de Estudios Islamicos* (1953) neşre başlanılmıştır. 1934-1951 arasında çıkan *Ars Islamica*, bugün, sahasını, Şark san'atının bütün kollarını içine almak üzere genişletmiştir.

İşte, *Index Islamicus*'da, yukarıda adı geçen mecmualardaki İslamiyet'le alakalı her makaleye, ufak bir malûmata (haber, teblig, beyanat notlar ve muhtelif şeylere) yer verilmiştir; bugün Avrupa ve Amerika'da basılan şarkıyyât mecmualarında çıkan bir makale, bâzan muhtelif mevzuları içine almaktadır ve eserde, İslâmî mes'elelere de temas olunan bu gibi makalelerin kaydı de ihmal olunmamıştır.

İslâm tedkikleri sahasında çalışan âlimleri, Hıristiyan Şark ve Yahudiler'e ait araştırmalar neşreden mecmualardaki makaleler de alâkadar eder; Bizans tedkiklerinin çoğu Türkler hakkındadır; İspanyol tedkiklerine ait mecmuaların ekserisinde İspanya'da Araplar'a dair birçok makalelere, Roman dillerinden alınmış lisanî malzemeye, Çağdaş İspanyol san'atında İslâm san'atının te'sirine ait malzemeye rastlarız. İslâv tedkiklerini içine alan mecmualarda ise, Orta-Asya tarihi, Türkçe'den alınan kelimeler, İslâv tarihi için Asya kaynakları hakkında malûmat vardır. Bu gibi neşriyatta bulunan mecmuaların çoğu Şimali-Afrika'da çıkmakta, bu bakımdan İslâm'la alakalı makaleler bilhassa *Revue Africaine*, *Archives Marocaines*, *Hespèris*, *Revue Tunisienne*, *IBLA*'da bulunmaktadır.

Gözden kaçanları, eksikleri imkân nisbetinde tesbit için, J. D. Pearson ve J. F. Ashton, yalnız bu v.b. mecmuaları değil, Garp dillerinde neşredilen bibliyografileri de taramışlardır. Bunların başında "İslam memleketleri tarih ve kültürüne ait mühim neşriyatı kısaca tanıtmaya ve tenkid,, maksadı ile, *Der Islam*'ın iv. cildinden (1913), xxi. cildine kadar (1933) yer verilen *Kritische Bibliographie* gelmektedir. *Revue des Études Islamiques*'de, 1937'den, yani birinci cildinden itibaren neşredilen *Abstracta Islamica*; Orientalische Bibliographie tarafından *North and Central Asia*, *Semites*, *Arabia and Islam* (Şimali ve Orta-Asya, Sâmiler, Arabistan ve İslâm) bendleri; çıkış tarihi olan 1947'denberi *Middle East Journal*'de basılan Yakın ve Orta-Şark'a ait neşriyatı içine alan *Bibliography of Periodical Literature on the Near and Middle East*; bunlara ilâve *Isis*'de zaman zaman görülen *İlim Tarihi* (*The History of Science*) bibliyografilerinden başka, De Brie'nin ve Kühnel'in şahsen hazırlamış oldukları *Bibliography Philosophica* ile *Islamic Art* adlı bibliyografiler de taranılarak, bunlarda rastlanılan İslâm'la alakalı malzeme, *Index Islamicus*'a alınmıştır.

Index Islamicus'un hazırlanışında 12,000 cilt tutan 510 mecmua 70 Symposium (İlmî musahabe ve münakaşalara yer verilen yemekli toplantı) ve 120 cilt kongreler münasebeti ile basılan şeyler gözden geçirilmiştir ve esere alınan malzeme sayısının yekûnu 26,076'dır.

Buraya kadar *Önsöz* (S. vii-ix.)'ü üzerinde durduğumuz *Index Islamicus*'u başlıca beş kısma ayırabiliriz. (1) *Kaynak Adları* başlıklı kısımda (S. viii-xxviii.), Mecmualar, Toplantılar, Diğer Umumî Eserler, Kongreler adlı dört bahis bulunmaktadır ve bu bahislerin her birindeki malzeme, isim veya başlıklarına göre alfabetik sıralanmıştır. (2) Bu bölümde, birinci kısımdaki kaynak adlarının kısaltmalarını gösteren ve yine alfabetik tanzim olunmuş *Kısaltmalar Listesi* (S. xxix-xxx.) yer alıyor. (3) *Malzemenin Tanzimi* başlıklı bu kısımda (S. xxxi-xxxvi), eserde indekse alınan şeylerin bir fihristini buluyoruz ve bu malzeme, başlıca kırküz

kısma ayrılmıştır.(4) Eserin belkemiğini teşkil eden bu dördüncü kısımdır (S. 1-824). Bunda, fihristte görüldüğü gibi kırküç bahse ayrılan İslâm'la alâkalı neşriyat sıralanırken alfabetik olarak muharrir adı, yazının başlığı, yanına da Londra Üniversitesi Şarkiyât ve Afrika Tedkikleri Mektebi kütüphanesinde kayıtlı bulunduğu katalog numarası kaydolunmuştur. *Index Islamicus*'un, İslâm mevzuu üzerinde çalışanlar için nekadar zengin malzemeyi içine aldığı hakkında umumî bir fikir verebilmek maksadıyla, bu kısımları tanıtmaya faydalı bulduk : 1— Umumî İslam Tedkikleri, Bibliyografi (Nu. 1-1229). 11-Din, Teoloji (Nu. 1230-3280). 111-Hukuk (Nu. 3281-4528). 1v-Filozofi, İlim ve Fen (Nu. 4529-5968). v-San'at (Nu. 5969-8632). vi-Coğrafya : Umumî (Nu. 8633-8964). vii-Etnoloji, Demografi, Folklor (Nu. 8965-9243). viii- Tarih, Tarihe Yardımcı İlimler (Nu. 9244-10697). ix- Tarih (Nu. 10698-11310). x-İslâm Tarihi'nin İlk Devirleri, Hilâfet (Nu. 11311-11531). xi-Şimalî Afrika, Coğrafya (Nu. 11532-12450). xii-Şimalî Afrika, Etnoloji (Nu. 12451-13568). xiii-Şimalî Afrika, Tarih; Umumî (Nu. 13569-13805). xvi-Şimalî Afrika, Tarih - Arap fütûhatından Osmanlı Devri'ne kadar (Nu. 13806-13911). xv-Şimalî Afrika, Tarih: Osmanlı Devri, Şerif Morocco'su (Nu. 13912-14188). xvi-Şimalî Afrika, Tarih: Şimalî Afrika'da Fransız İdaresi (Nu. 14189-14946). xvii-Şimalî Afrika, Tarih: Şimalî Afrika'da İspanyol ve İtalyanlar (Nu. 15947-15121). xviii-Mısır, Coğrafya, Etnoloji (Nu. 15122-15408). xix-Mısır, Tarih (Nu. 15409-16216). xx-Sûdan ve Şarkî Afrika'nın diğer kısımları (Nu. 16217-16586). XXI-Yakın Şark, Tarih: Haçlılar ve Lâtin Devletleri (Nu. 16587-16722). xxii-Arabistan (Nu. 16723-17039). xxiii-Filistin (Nu. 17040-17279). xxiv-Ürdün, (Nu. 17280-17312). xxv-Suriye (Nu. 17313-17479). xxvi-Lübnan (Nu. 17480-17504). xxvii- Irak (Nu. 17505-17640). xxviii- Türkiye, Türk halkları (Nu. 17641-18162). xxix-Türkiye, Tarih, Kıbrıs (Nu. 18163-19124). xxx- İran, İran Halkları (Nu. 19125-19357). xxxi-İran, Tarih (Nu. 19358-19667). xxxii-Hindistan (Nu. 19668-21201). xxxiii-Efganistan (Nu. 21202-21291). xxxiv-Orta-Asya, Kafkas, Kırım, Mogollar, Cenub-i Şarkî Asya ve Uzak Şark (Nu. 21292-21864). xxxv-İspanya ve İtalya'da İslâmlar (Nu. 21865-22177). xxxvi-Dil: Umumî, Arabça (Nu. 21178-23162). xxxvii-Edebiyat: Arap Edebiyatı (Nu. 23163-24081). xxxviii-İran Dilleri: Farsça (Nu. 24082-24414). xxxix-İran Edebiyatı (Nu. 24415-24845). xl- Türk Dilleri (Nu. 24846-25526). xli-Türk Edebiyatı (Nu. 25527-25716). xlii-Berberî Dil ve Edebiyatı (Nu. 25717-25891). xliiii-Maarif (Nu. 25892-26076).

Index Islamicus'un 824 sayfa içine alan *Malzemenin Tasnifi* başlıklı ve yukarıda muhteviyatı hakkında umumî bir fikir vermeğe çalıştığımız bu dördüncü bölümündeki kırküç kısım da, çalışanlara kolaylık maksadıyla, mevzulara göre tasnif edilmiştir. Meselâ, xxviii. bölümü teşkil eden *Türkiye-Türk Halkları*, Küçük-Asya Coğrafyası ve umumî olarak Türk halkları, ilk Türkler, Hunlar, Komanlar v.s. olmak üzere yirmialtı bahisten ibarettir.

J. D. Pearson ve Julia F. Ashton, *Index Islamicus*'dan kolaylıkla faydalanılması için, müellif adlarının ilk harflerine göre alfabetik bir indeks de tertibetmişlerdir. Eserin beşinci bölümünü teşkil eden bu index (S. 825-897)'de, her ismin yanında Arap rakamları ile numaralar vardır. Bu rakamlar vasıtasıyla, o muharririn makalesini, veya makalelerini, eserin belkemiğini teşkil eden dördüncü bölüme, yâni

malzemenin tasnifini gösteren *Index Islamicus* bölümüne bakarak kolayca bulabiliriz: çünkü, o makale v.b. neşriyatın yanında da aynı rakamlar bulunmaktadır. Bu Müellif *Adları İndeksi*'nin sonunda anonim makalelerin numaralarının kaydedildiği, ayrıca makalelerde kullanılan mahlâs ve rümuza göre de yine alfabetik iki indeks de yer alıyor.

Teknoloji ve mücerret fen dışında, İslâm tedkiklerinin her sahasını ihtiva eden *Index Islamicus*'da, pek tabii olarak ilim tarihi yer almıştır; bilhassa içtimaî ilimler tarihine ait malzeme çok zengindir. Coğrafi bakımdan alınan sahalara ise, Şimalî Afrika, Mısır, Sûdan, Suriye, Lübnan, Türkiye, Irak ve İran'dır; Pakistan ve Cunûb-i şarkî Asya, diğer bibliyografların araştırmasına bırakılmıştır.

Index Islamicus'un yalnız bir nevi neşriyatı, ilmî mecmualardaki ve kongreler, ilmî toplantılar münasebetiyle neşredilen kitaplardaki muhtelif ellerden çıkan, veya bir kimse tarafından yazılan makaleleri, konferansları içine aldığı ve bunların da yalnız Garb dillerinde (Ruşça dâhil) kaleme alınanlardan ibaret bulunduğu için, bir bibliyografya değil, bir katalog telâkki edileceğine, J. D. Pearson, *Önsöz*'ünde işaret ediyor; fakat, bibliyografya tertibedenlerden de, ilim adamlarının her türlü ihtiyaçlarını tam mânasıyla karşılayacak malzeme beklenilemeyeceği kanaatindedir; çünkü, İslâm tedkiklerine ait makalelerin çoğu Şark dillerinde yazılmıştır ve yazılmaktadır ve ekserisi kitap tenkidleri, ansiklopedi makaleleri, birçok şeyleri muhtevî bir risalenin tam bir parçası, müstakil monografiler tarzındaki bu neşriyatın tesbiti işi, bir bibliyografya da beklenilemez. J. D. Pearson, bunun sebeplerine pek temas etmiyor; çünkü bunlar bilinen şeylerdir. Bu hususta ilk aklı gelen, bir katalog tertibedenin, yahut bir bibliyografyanın bütün dilleri bilmesinin imkânsızlığıdır. Böyle birşeyin mümkün olduğunu kabul etsek bile, Şark ve Garp memleketleri arasında sistemli bir neşriyat mübadelesinin mevcut olmayışı buna imkân bırakmayacaktır. Bununla beraber Şark âlimlerinin Garp dillerinde yazılmış veya bu dillere çevrilmiş — meselâ memleketimiz neşriyatından Türk Tarih Kurumu'nun organı *Belâten*'deki, *Fuad Köprülü Armağanı*'ndaki v.b. mecmua ve eserlerde çıkan — makalelerinin de, *Index Islamicus*'a alınmış olduğunu görüyoruz¹.

Index Islamicus'u teşkil eden, Garp dillerinde basılan mecmualarda v. b. eserlerde yer alan ve müellif adlarına, buna bağlı olarak mevzulara göre tasnif edilmiş İslâm tedkiklerine ait makaleler indeksi, Londra Üniversitesi Şarkiyât ve Afrika Tedkikleri Mektebi'nin kütüphânesinde mevcuttur; bundan faydalanılması serbesttir. Bir benzeri Library Congress'de bulunan bu malzemenin neşri sayesinde, Londra'daki adı geçen kütüphânedeki faydalanamayanların da, ellerine verilen bu zengin hazineyi istifadeleri te'min edilmiş oluyor. Bu yüzden, J. D. Pearson ile yardımcı Julia F. Ashton'un çetin bir çalışma mahsulü olan ve İslâm'la alakalı her sahada tedkiklerde bulunanlar için bir rehber vazifesini gören bu çok kıymetli eseri hazırlayıp neşretmelerini şükranla karşılıyor, her beş yılda bir basılması ümit ve va'dedilen ikinci ve diğer ciltlerinin neşrini de sabırsızlıkla bekliyoruz.

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

¹ Prof. Adnan Erzi, Türkçe olarak neşredilen İslâmî mevzûda makalelerin bir indeksini hazırlamaktadır; tamamlanmak üzere olan bu eseri teşkil edecek malzemenin, zenginlik bakımından *Index Islamicus*'a yakın, hattâ daha fazla bulunaçağını şimdiden müjdeleyebiliriz.